

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

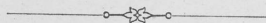
FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

45. Worm's norske Runekalender.

Literatur. O. Worm, *Fasti Danici*, ed. II (1643) p. 91 f. (med Tegning). — Liljegren, *Run-Urkunder* (1833) S. 260, Nr. 2773. — F. Magnusen i *K. Danske Vid. Selsk. Afhandl.* 6te Deel (1841), S. 402 Anm. 2., 634—635. — Stephens, *Run. Mon.* I (1866—67) S. 162, II (1867—68) S. 866—869 (med Tegning efter Worm), Foreword S. XXXII. — V. Sreznevskij, *Sjevernyj rjeznoj kalendar* (St. Petersburg 1874) S. 66—67 (med Tegning). — S. Bugge, *Rune-Indskriften paa Ringen i Forsa Kirke* (1877) S. 38 Anm. 1. — Wimmer, *Runenschrift* (1887) S. 127, 234, 304. — S. Bugge, *Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden* (*K. Vitterh. Hist. och Antiqv. Akad. Handl.* N. F. XI, 3) (1888) S. 72, 74.

Grundlag for Behandlingen. Den ovenfor anførte Tegning hos Worm.

Tegning. Gjengivelsen af Worms Tegning hos Stephens.

I Worm's *Fasti Danici*, ed. II (1643) S. 91 findes den her i det følgende gjengivne Tegning af en paa Ben fremstillet Kalender, hvortil Worm knytter følgende Bemærkninger:

»Ad hanc classem [fastorum perfectorum] nescio an referam peculiare illud genus quod ossi concavo, partem mandibulæ grandioris cujusdam piscis representanti insculptum est, longitudine trium quartarum ulnæ, latitudine circa basin, unius, figurâ triquetra, ex Norvegia allatum. Quamvis enim tres exhibeat notarum ordines, signorum scilicet festivalium, Cycli Solaris & Lunaris, ultima tamen hæc valde est imperfecta, & notis distortis tandem addita, ut ex ejus icone apparet.

Utriusque tam concava quam convexa parte, limbo quasi cingitur, ex tribus dictis notis constante, ita quidem ut quævis series unam anni partem compræhendat, à die Calixti incipiendo. Non est quod singulorum enodatione occupemur, cum ex præcedentibus satis constet. Hoc non omittendum quod Circularum qui circa basin conspiciuntur alter in convexa parte, Solaris sit, in concava Lunaris, quamvis mutilus ac omni ex parte nequaquam perfectus.«

»Til denne Klasse [af fuldstændige Kalendere] skulde jeg være tilbøielig til at henføre det særegne Eksempel af en Kalender, som er indridset paa det hule Ben, der danner en Del af en større Fisks Kjæveben. Længden er $\frac{3}{4}$ Alen og Bredden paa det bredeste $\frac{1}{4}$ Alen; Formen er trekantet. Den er kommen fra Norge. Den fremstiller tre Rækker af Tegn, nemlig Mærker for Festdagene, for Solcyklen og Maaneyklen. Men dog er den sidste Række meget ufuldkommen og tilføiet tilsidst med fordreiede Tegn, saaledes som Billedet viser.

Paa begge Sider, baade paa den konkave og den konvekse Side, har den nær Randen ligesom et Belte, som bestaar af de nævnte Slags Mærker, saaledes at hver Afdeling omfatter en Del af Aaret, med Calixtus's Dag [14de Oktober] til Udgangspunkt. Jeg behøver ikke her at gaa ind paa Forklaringen af Enkelthederne, da disse tilstrækkelig vil forstaaes af det foregaaende. Men jeg vil bemærke, at af de to Cirkler, som sees i den bredeste Del, har den ene, paa den konvekse Side, Hensyn til Solen, den anden, paa den konkave Side, til Maanen, denne dog mangelfuld og i enhver Henseende ufuldkommen.«

Om denne Kalender siger F. Magnusen (K. Danske Vid. Selsk. Afhandl. VI (1841) S. 635 Anm.), at han ikke har kunnet opsørge den i de danske Museer, »saa at den nu maa ansees for tabt«. Heller ikke senere har noget Spor af Kalenderen været fundet.

Worm siger, at Kalenderen er fremstillet paa Kjævebenet af en større Fisk. Stephens (II 868) meddeler en af Japetus Steenstrup given Oplysning, at det har været Kjævebenet »of the Porpoise« (d. e. en Nise, Delphinus phocæna).

Professor i Anatomi Gustav Guldberg har velvillig meddelt følgende om det Benstykke, hvorpaa Kalenderen er indridset: Billedet fremstiller den bagerste Del af en halv Underkjæve af en middelstor Tandhval, f. Eks. en Spækhugger (*Orca gladiator*), der har meget haardt Ben, eller en anden Art, der har haft en Længde af omkring 15—20 Fod. Den forreste Ende af Kjævebenet er afskaaret, og straks indenfor er der gennem Benet boret et Hul, hvori et Baand er fæstet, formodentlig til at hænge Kalenderen op i. Afbildningen viser Konvekssiden, hvilket sees af, at Ledfladen bagtil er ligesom væltet mod Tilskueren. Den konvekse Flade, som har vendt udad, har været tilskaaret paa Kanterne, da en konstant Udvekst ovenfor er borte. Ogsaa Konkavfladen, som har vendt indad, maa have været tilskaaret, idet en Del af Kjævens indre plane Væg har været borttaget, saa at den ydre Benflade eller Væg kunde være helt tilgjængelig paa Indsiden. Tandhvaler af den Størrelse som ovenfor nævnt hører til de mere sjældne Forekomster i Egnene ved og lige udenfor Kristianiafjorden, men muligens var de hyppigere før i Tiden. Derimod har man fra Vestkysten af Norge ikke sjælden Eksempel paa Stranding eller ialfald hyppigere Optraeden af saavidt store Tandhvaler.

Grunden til, at Worms Runekalender paany udgives i nærværende Værk, er at denne nærmest Randen og udenfor Dagbogstavtegnene (se om disse Prof. G. Olmuyden i det følgende) til begge Sider langsefter har en Indskrift, hvis Tegn Runeforskerne er blevne opfattede som den længere Rækkes Runer. Disse Tegn er paa den ene (den venstre) Side (»a«) skrevne fra venstre mod høire, paa den anden

(den høire) Side (»b«) omvendt. Om den Række med lignende Tegn, som jeg kalder «c» og som ligeledes er skreven fra høire mod venstre, se i det følgende.

Da jeg selv ikke er kyndig i Tidsregning eller Astronomi, har jeg for at faa Oplysning om Kalenderen og særlig om den kalendariske Betydning af de ydre Indskriftrækker og af de Tegn, som staar i Forbindelse hermed, henvendt mig til Professor i Astronomi H. Geelmuyden. Han har med den største Velvilje meddelt mig vigtige Oplysninger, som jeg med hans Tilladelse her gengiver.

»Hvad Worm siger om »tam concava quam convexa parte« kan jeg ikke forstaa anderledes, end at Sommerhalvaarets Kalender har været indskaaret paa Benets anden Side, som da maa have været den hule, da den afbildede er den konvexe, baade ifølge Tegningen og fordi den indeholder Solcirkelen ved den brede Ende. Hvad Worm kalder »Maanecirkelen«, som skulde staa paa den konkave Side, har da formodentlig været de 19 Gyldental i naturlig Orden. Det er Skade, at han ikke har fundet det Umagen værd at afbilde ogsaa denne Side af Kalenderen.

At den ydre Rækkes Tegn har været tilføiede bagefter, slutter jeg deraf, at Gyldentallet for 14de Oktober (se i det følgende) har overlevet Bruddet ved at være anbragt indenfor Rammen, thi det viser, at der allerede fra Begyndelsen af har været for trang Plads til at sætte det i Flugt med de øvrige, hvad vistnok ikke havde været Tilfældet, om begge Rækker var skaaret samtidig.«

»Det interesserede mig meget at gjennemgaa den ydre Indskrift paa den gamle Runekalender. Det kan ikke være tvivlsomt, at den skal forestille Gyldentallene, og jeg tror, at Tegnene i Virkeligheden er at betragte som Forvanskninger af vore almindelige arabiske Tal, eller maaske rettere er at henføre til ældre Former af disse. Ligheden mellem Sifrenes nuværende Former og Runekalenderens Tegn er vistnok ikke iøinefaldende for andre Tal end 1 og 8; men hvad der ikkedestomindre bragte mig ind paa denne Tanke, er den Maade, hvorpaa de tosifrede Tal er gjengivet. Dette er nemlig gjennemgaaende skeet paa den Maade, at der er sat en ret Streg, altsaa et Ettal, paa Siden af det andet Siffer, enten saaledes at begge er forenet til et eneste Tegn, eller frit paa Siden. Det sidste er Tilfældet med Tallene 14, 16 og 18, hvor Tegnene ikke egnede sig for Sammenknytning. I begge Tilfælde er Stregen anbragt paa den følgende Side, altsaa tilhøire, naar Indskriften gaar fra høire til venstre. Tallet 10, hvis andet Siffer 0 ikke forekommer blandt Gyldentallene, er gjengivet ved en Streg med et firkantet Nul anbragt midt paa Stregen paa den forangaaende Side. Imidlertid maa jeg, for at gjennemføre Forklaringen, forudsætte nogen Skjødesløshed hos Runeskjæreren.

Jeg skal forudskikke en Bemærkning om de to indre Indskrifter, af hvilke den inderste bestaar af de sædvanlige, mere eller mindre vilkaarlige Tegn, som brugtes for at fremhæve Aarets Mærkedage. Den anden bestaar af 7 Runer gjentaget i regelmæssig Rækkefølge 26 Gange, dog saaledes at de to sidste Runer mangler i

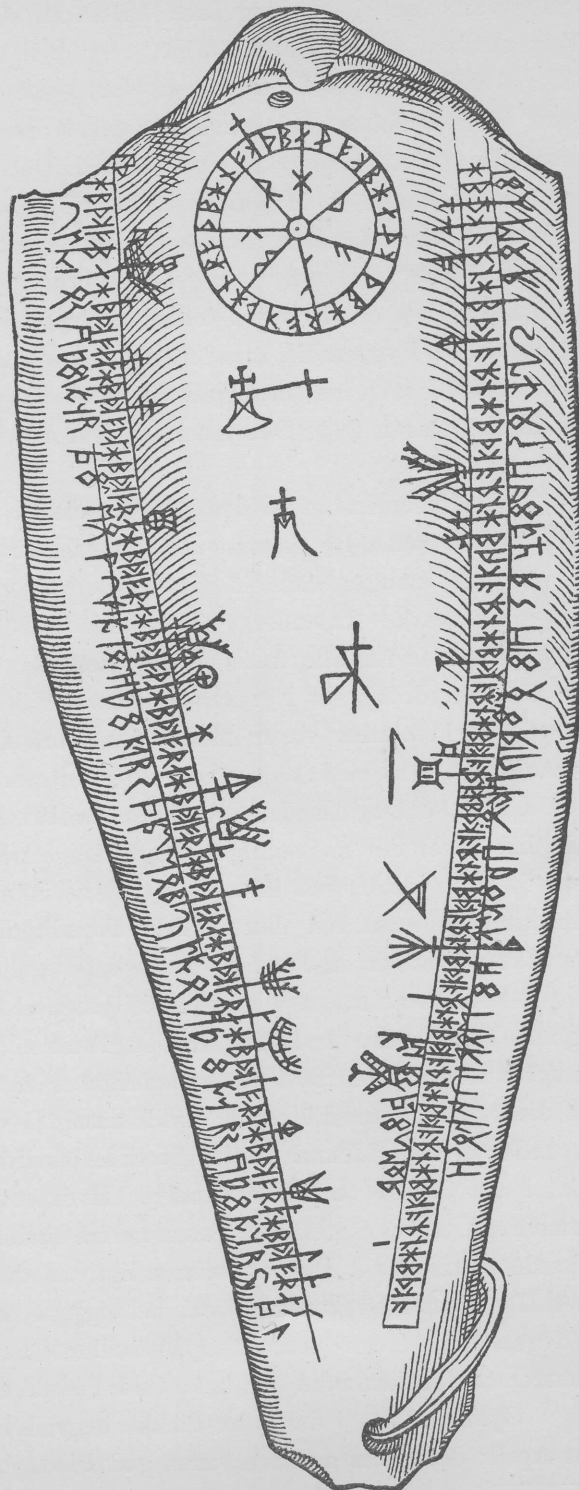

den 26de Periode. Jeg kalder dem for Kortheds Skyld Dagruner, da de har samme Bestemmelse som ellers i ældre Kalendere Alfabetets syv første Bogstaver, som anbragtes fra 1ste Januar udover alle Aarets Dage, ligeledes i regelmæssig Rækkefølge, saaledes at en given Ugedag blev betegnet med samme Bogstav hele Aaret igjennem. De samme syv Runer gjenfinder man i den lille Cirkel, som er indskaaret ved Benets brede Ende, og som tydeligvis gjengiver den saakaldte Solcirkel, der har til Hensigt at bestemme Aarets Søndagsbogstav.

Jeg gaar ud fra, at disse Dagruner bliver at sammenstille med de sædvanlige Dagbogstaver paa følgende Maade:

*	B	P	K	F	R	Y
a	b	c	d	e	f	g

Med Tilhjelp af Mærkedagene kan det da afgjøres, at Indskriften, som paa begge Sider begynder ved Benets brede Ende, begynder med 15de Oktober og gaar fra venstre til høire til 14de Januar; paa den anden Side, hvor den gaar fra høire til venstre, begynder den med 15de Januar og ender med 13de April. For Vinterhalvaarets første Dag, 14de Oktober, findes altsaa ingen Dagrune; men Grunden hertil gjætter man let af Tegningen, som viser, at et lidet Stykke af Benet har været afbrudt. Ved Skjæringen af Dagrunerne har den Regel været fulgt, som ogsaa paa et Par Undertagelser nær har været gennemført i den ydre Indskrift, at enhver Rune vendes om, naar Indskriften forandrer Retning. Kun de Runer, som er symmetriske om en Linie op og ned, ser altsaa ens ud paa begge Sider af Benet.

Længst til høire i den Del af Indskriften, som gaar fra venstre til høire, altsaa ret ud for 14de Januar, staar der et Tegn, som ikke indgaar i Rækken af Dagruner. Et tilsvarende Extrategn findes ogsaa i den ydre Indskrift. Betydningen af disse kjender jeg ikke. De har maaske kun til Hensigt at henvise til Fortsættelsen paa den anden Side.

I Rækken af Dagruner er der ogsaa paa et andet Sted et Brud, idet der efter tredie Juledag er indskudt en enkelt Streg. Denne har imidlertid sin Betydning. I et Aar med 365 Dage vil 31te December altid faa samme Dagbogstav som 1ste Januar. I en Kalender, hvor Nytaarsdagen falder midt inde i Rækken, vilde man altsaa faa den samme Rune to Dage itræk. Dette er undgaaet ved den indskudte Streg. Hvorfor Stregen netop er indskudt 28de December, ved jeg ikke, medmindre det skulde være fordi den derved er kommet mellem to Runer, som begge vender Ryggen til, saa der var bedre Plads. Den Feil, som dette vilde medføre i Dagbogstaverne for Aarets tre sidste Dage, kunde man undgaa ved at skifte Søndagsbogstaven 28de December istedenfor 1ste Januar.

Jeg kommer nu til den ydre Indskrift. Til Undersøgelse af denne tog jeg for mig den saakaldte permanente julianske Kalender, saaledes som man finder den aftrykt paa mange Steder f. Ex. i Honoratus Bonnevis Bog »Den julianske og den gregorianske Kalender« (Christiania 1886) p. 77. Den indeholder, foruden Dagbogstaverne for alle Aarets Dage, de efter en vis Plan fordelte Gyldental, som har den Betydning, at Nymaane indtræffer hver Dag, hvor Aarets Gyldental er anført. Gyldentallet voxer med 1 for hvert Aar og kan findes ved at dividere Aarstallet (e. Kr.) med 19 og lægge 1 til Resten. Da Nymaane indtræffer hver 29de eller 30te Dag, medens der kun er 19 Gyldental at fordele paa et saadant Tidsrum, bliver der nødvendigvis nogle Dage uden Gyldental, dog aldrig to itræk. Dette betyder naturligvis ikke, at Nymaane ikke kan indtræffe paa saadanne Dage, men kun, at man ved den cykliske Forudberegning lader sig nøie med en Feil, som ikke overstiger en Dag.

Ved nu at sammenligne disse Gyldental og de tilhørende Dagbogstaver med Tegnene i den ydre Indskrift og Dagrunerne ret over fandt jeg, at Tegnene, betragtet som Gyldental, i alt væsentligt er anbragt paa de rigtige Dage; kun et Par Steder er de for Pladsens Skyld trængt over paa Nabodagen. De Former, hvorunder hvert Gyldental er gjengivet i Indskriften, er af Hr. Magnus Olsen sammenstillet i den S. 483 vedføjede Tabel¹⁾. Hvor et Tal bestandig gjengives med det samme Tegn, synes Sagen klar; men herfra finder Undtagelser Sted, som jeg finder at burde specificere. Det er øiensynligt, at den ydre Indskrift skyldes en mere uøvet Haand end Dagrunerne, som helt igjennem er skarpt og nitid skaaret. Der foreligger ogsaa Tegn paa, at Gyldentalene har været kopieret efter en ældre Kalender af en, som ikke har havt fuld Forstaaelse af Tegnenes Betydning.

Gyldentalene i den ydre Række begynder med 17de Oktober og ender med 2den April; der synes at have været god Plads til at fortsætte til Halvaarets Ud-

¹⁾ De Tegn, som i Tabellen er anbragte i Parenthes, forekommer i Skrift fra høire mod venstre.

gang, men Fortsættelsen findes paa et andet Sted, hvorom nedenfor. Desuden er Gyldentallet for 14de Oktober synligt; uagtet nemlig Dagrunden for denne Dag er forsvundet ved det Brud, som ogsaa synes at have fjernet Gyldentallet for 15de Oktober, er Gyldentallet for 14de Oktober i Behold derved, at det har været anbragt indenfor Rammestregen.

A. I denne Række 17de Oktober—2den April mangler tre Gyldental, nemlig en Ener og en Toer, begge i November, og et Tretal 1ste Marts. Paa dette Sted (eller egentlig mellem 1ste Marts og 28de Februar) staar kun to smaa Prikker; men foruden at disse ikke kan antages at betyde 3, er det rimeligere, at de har været tilføiet for at antyde den Dag, som kommer til i Skudaarene.

B. Mellem Tallene 2 og 3 synes der at være nogen Konfusion. Medens nemlig 3 overalt er gjengivet væsentlig paa samme Maade, finder man undertiden ogsaa det samme Tegn anført, hvor der skulde staa 2. Denne Forvexling kan maaske tilbageføres til en bestemt Grund. Gjennemgaar man Gyldentallene i den julienske Kalender, vil man finde, at Overgangen fra et Tal til det følgende sker ved enten at lægge 8 til eller trække 11 fra, saa-

ledes at man altid holder sig inden Rækken	1		1		11	H	Π	Λ
1—19. Naar man saa kommer til 31te Decem-	2	z	9	(B)	12	Π	B	P
ber, finder man der Gyldentallet 13, hvorefter	3	z	z	z (P)	13	R		
alting begynder forpaa igjen. Men 1ste Januar	4	8			14	IX		
har Gyldentallet 3, ikke 2. For en Kalender	5	4	4	1	15	M		
med Nytaarsdagen midt i Rækken maatte dette	6	K	K	(V)	16	V		
stille sig som et Brud, som kan tænkes at have	7	^	λ		17	τ	τ	
voldt Forvirringen.	8	8			18	18		
Som Følge heraf er ogsaa Tallet 13	9	Π	(9)	(2)	19	V	V	(V)
overalt gjengivet ens, men det samme Tegn	10	h						
findes ogsaa flere Gange for 12.								

C. Ved Tallene 14 og 16 mangler undertiden Sidestregen; navnlig forekommer dette ret hyppig ved 16. Det er muligt, at en Forlængelse nedad af den Streg, som Tegnet for 6 indeholder, skal erstatte den manglende Sidestreg, men nogen fast Plan synes ikke at være fulgt.

D. Paa tre Steder, nemlig ved 28de Februar, 16de Marts og 30te Marts, er tydeligvis ved en Misforstaaelse af Runeskjæreren, Sidestregen ved 14 eller 18 overført til Runen ved Siden af. Paa sidstnævnte Sted har til Gjengjeld Firetallet optaget en Streg, som ved at forenes med Siderunen ved en kort Tverstreg gjør denne til 6, som den skal være. Dette er det eneste Tilfælde, hvor jeg har maattet supponere, at der mangler en Tverstreg. Ogsaa et andet Sted, nemlig 6te December, synes en lignende Misforstaaelse at ligge til Grund for, at Tallet 18 har faaet en usædvanlig Form, idet den øvre Løkke af Ottetallet ikke er sluttet, men i sin defekte Skikkelse er bragt i Forbindelse med Sidetallet 7, som derved ogsaa har faaet en usædvanlig Form.

E. Endelig har jeg paa tre Steder, samtlige i Februar Maaned, maattet antage en ligefrem Feil, nemlig 11 for 10, 4 for 15 og 18 (eller maaske 8) for 4. De to sidste forekommer ved Siden af hinanden ved 17de og 18de Februar. Side-

stregen ved 18 er ganske kort og staar indenfor Rammestregen; Firetallet har faaet en liden Hage oventil, ligeledes indenfor Rammen. Begge Dele er maaske kun tilføiet for at antyde en Feil.

Som ovenfor nævnt slutter den ydre Række af Gyldental ved 2den April. Fortsættelsen findes imidlertid indenfor Rammen, hvor Tegnene er anbragt ret over Dagrunerne fra 21de Marts til 8de April, men hele Veien omtrent 16 Dage forskudt bagover, hvorved Gyldentallene kommer til at angive Fuldmaaner istedenfor Nymaaner¹⁾. Dette staar tydeligvis i Forbindelse med Paaskefuldmaanen, hvis Ydergrænser efter den almindelige Regel var (og er) 21de Marts og 18de April. Ved at sammenligne med den julianske Paasketabel (se f. Ex. Bonnevie p. 81; jfr. nedenstaaende Tabel, hvor PF. betegner Paaskefuldmaane og G. Gyldental) vil man

Marts	PF.	G.	Marts	PF.	G.	April	PF.	G.	April	PF.	G.
	21.	16		29.	18		5.	1		13.	3
	22.	5		30.	7		7.	9		15.	11
	24.	13	April	1.	15		9.	17		17.	19
	25.	2		2.	4		10.	6		18.	8
	27.	10		4.	12		12.	14			

finde, at Tegnene isaafald er rigtig anbragt saalangt de rækker; kun det sidste, et isoleret Ettal, som staar længst tilvenstre, er anbragt over 8de April istedenfor 5te April. Ogsaa tilhøre for 21de Marts staar en saadan isoleret Streg, der rettelig tilhører 21de Marts som Sidestreg til 16. Runeskjæreren synes at have opfattet disse to Streger som et Slags Ramme om Paaskefuldmaanerne. Dagmærket for Mariæ Bebudelsesdag er anbragt over Paaskefuldmaanerne for 24de og 25de Marts.

Ved disse Paaskefuldmaaner er der en Mærkelighed, som muligens peger tilbage paa et Forbillede af en bestemt Art, og isaafald af meget høi Alder. Af de to Gyldental (19 og 8), som skulde danne den umiddelbare Fortsættelse af den ydre Række, og som efter den almindelige Regel bringer Paaskefuldmaanen paa 17de og 18de April, er det sidste udeladt, hvorimod det første er anbragt over 21de Marts, hvor det staar ret under det Gyldental (16), som rettelig tilkommer denne Datum og som indleder den videre Fortsættelse af den ydre Række. Det er altsaa forskudt paa det nærmeste en Maaned tilbage.

Dette staar muligens i Forbindelse med den Dissens i Paaskeberegningen, som gjennem en Række af Aarhundreder fandt Sted mellem Occidenten, repræsenteret af Biskopen i Rom, og Orienten, repræsenteret af Biskopen i Alexandria, som efter Kirkemødet i Nicæa havde til Embedspligt at forudberegne Paasken. Medens Alexandrinerne bestandig hævdede en og samme Regel, nemlig den som fremdeles gjælder, var Latinernes Regel mindre konstant og heller ikke ens overalt; men Modstanden gik fremfor alt ud paa ikke at sætte Paasken saa sent, som den af og til faldt efter den alexandrinske Regel. Ifølge Ideler varede de sidste Efter-

¹⁾ Da man ved Nymaane forstod det »tændte Ny«, regnedes Fuldmaanen at komme 13 Dage efter Ny, altsaa 16—17 Dage før den følgende Nymaane.

dønninger af denne Strid lige til Udgangen af det 8de Aarhundrede, længst blandt den keltiske Befolkning paa de Britiske Øer.

Jeg tænker mig altsaa, at det oprindelige Forbillede for Runekalenderen har været en juliansk Kalender fra denne Tid med Paaskefuldmaanerne anbragt efter en Variant af den latinske Regel. Den har naturligvis været skrevet paa Skind med romerske Tal og har vel været kopieret gennem en Række Generationer. Da saa sluttelig den Tid kom, da den skulde overføres til en nordisk Primstav, var de romerske Tal ganske utjenlige paa Grund af sin store Bredde; men da de arabiske Tal efterhaanden kom i Brug, kunde Overføringen let ske.

De ovenfor nævnte tre Feil i Runekalenderen kan da maaske allerede have indsneget sig ved Kopieringen i den latinske Tid (XI for X, IV for XV, VIII for IIII).

Jeg skal dog medgive, at Grundlaget for denne Formodning kan synes noget svagt, men jeg har villet nævne den som den eneste Forklaring, jeg kunde finde paa, af det Faktum, at Runekalenderen har to Paaskefuldmaaner for 21de Marts.

Sluttelig skal jeg tilføie, at da Primstave med Gyldental, saavidt jeg ved, kun undtagelsesvis har været fundet her i Landet, har jeg sammenlignet Tegningen med de i Rudbecks Atlantica afbildede svenske Runestave; men Runerne for Gyldentallene er her ganske forskellige.«

a¹).

	D.	G.	
a 1.	Okt. 14.	g. 12.	Gyldentallet anbragt indenfor Rammen. Dagbogstaven mangler, antagelig afbrudt.
		15. a. 1;	mangler, har vel været anbragt i Flugt med de øvrige og er afbrudt.
2.	17.	c. 9.	
3.	19.	e. 17.	
4.	20.	f. 6.	Den øvre Del af Gyldentallet støder til Dagbogstaven.
5—6.	22.	a. 14.	Sidestregen staar nærmere den foregaaende, men synes dog at høre hid.
7.	23.	b. 3.	
8.	25.	d. 11.	
9.	27.	f. 19.	

1) Paa den af Prof. Geelmuyden forfattede Tabel, som meddeles i det følgende og hvorfra Tabellen S. 483 er sammenstillet, er Tegnene i de ydre Indskrifter betegnede ved Tal, og den samme Betegnelse vil ligeledes blive anvendt senere i Afsnittet om Worms Runekalender. Den fra venstre mod høire gaaende Række, som efter Professor Geelmuyden har begyndt med 14de Oktober og som slutter med 14de Januar, er betegnet ved »a«. Den fra høire mod venstre gaaende Række, som begynder med 15de Januar og ender med 2den April, er betegnet ved »b«. De ligeledes fra høire mod venstre gaaende, indenfor Rammen anbragte Tegn (af samme Art som Tegnene i de ydre Indskrifter), som begynder med 21de Marts og slutter med 8de April, er betegnede ved »c«. Første Gyldental i den Række, som gaar fra venstre mod høire, (14de Oktober) er altsaa betegnet som a 1., o. s. v. Ved D. er i Tabellen betegnet Dagbogstav, ved G. Gyldental.

		D.	G.	
a 10.	Okt.	28.	g.	8.
		11—12.	30.	b. 16.
		13.	31.	c. 5.
	Nov.	2.	e.	13.
		3.	f.	2; mangler. Her begynder den ydre Randstreg.
		5.	a.	10.
15.		7.	c.	18. Sidestregen danner en Forlængelse af Dagbogstaven B ved Siden af.
16—17.		8.	d.	7; indenfor Rammestregen.
18.		10.	f.	15.
19.		11.	g.	4.
20.				
	(Ny Periode.)			
21.		13.	b.	12. Gyldentallet stemmer med den forreste Del af Figuren ved Okt. 14.
		14.	c.	1; mangler.
22.		16.	e.	9.
23.		18.	g.	17.
24.		19.	a.	6.
25—26.		21.	c.	14.
27.		22.	d.	3. Den øvre Del staar paa og indenfor Rammestregen.
28.		24.	f.	11.
29.		26.	a.	19.
30.		27.	b.	8.
31.		29.	d.	16. Sidestregen synes her erstattet ved Forlængelsen nedad.
32.		30.	e.	5.
33.	Dec.	1.	f.	13.
34.		2.	g.	2. Ligner meget Tegnet for 3 ved Okt. 23.
35.		4.	b.	10.
36.		6.	d.	18.
37.		7.	e.	7. Venstre Halvdel er rimeligvis at henføre til den manglende øvre Løkke paa 8-Tallet Dec. 6.
38.		9.	g.	15.
		10.	a.	4; mangler, men staar ved næste Dag.
39.		11.	b.	
	(Perioden afbrydes ved Aars-			
	skiftet.)			
40.		12.	c.	12.
41.		13.	d.	1.
42.		15.	f.	9. 9-Tallet synes her at have faaet en Extrastreg.
43.		17.	a.	17.
44.		18.	b.	6. Her ophører den ydre Randstreg.
45.		20.	d.	14; Sidestregen mangler.
46.		21.	e.	3.
47.		23.	g.	11.
48.		25.	b.	19; staar ved den foregaaende Dag.
49.		26.	c.	8.
50.		28.	e.	16; Sidestregen synes her erstattet enten ved Forlængelsen nedad, eller maaske ved den indskudte ekstraordinære Dagstreg over.
51.		29.	f.	5.

		D.	G.
a 52.	Dec.	31.	a. 13.
53.	Jan.	1.	a. 3.
54.		3.	c. 11.
55.		5.	e. 19.
56.		6.	f. 8.
57.		8.	a. 16; se Nov. 29.
58.		9.	b. 5.
59.		11.	d. 13.
60.		12.	e. 2.
61.		14.	g. 10.

b.

b 1—2.	Jan.	16.	b.	18.	
3.		17.	c.	7.	Dette Tegn forekommer kun her. Ogsaa Dagtegnet over har nogle Extrastreger.
4.		19.	e.	15.	
5.		20.	f.	4.	
6.		22.	a.	12;	betegner ellers 13, har faaet en Streg for meget.
7.		23.	b.	1.	
8.		25.	d.	9.	
9.		27.	f.	17.	
10.		28.	g.	6.	
11—12.		30.	b.	14.	
13.		31.	c.	3.	
14.	Febr.	2.	e.	11.	
15.		3.	f.	19.	
16.		4.	g.	8;	staar naermere den folgende Dag, Pladsen for trang.
17.		6.	b.	16;	Sidestregen mangler.
18.		7.	c.	5.	Har faaet en extra Tverstreg, som maaske skal sættes i Forbindelse med det foregaaende Tegn. Dette Tegn er ikke vendt om som de andre.
19.		9.	e.	13.	
20.		10.	f.	2.	
21.		12.	a.	10.	Feil, 11 for 10.
22—23.		14.	c.	18.	
24.		15.	d.	7.	Indenfor Rammestregen.
25.		17.	f.	15.	} Se de almindelige Bemærkninger i det foregaaende under E.
26—27.		18.	g.	4.	
28.		20.	b.	12.	Se Januar 22.
29.		21.	c.	1.	
30.		23.	e.	9.	Mere kantet end 9-Tal ellers.
31.		25.	gf.	17.	
32.		26.	ag.	6.	} Skal tydeligvis være $\text{X} \setminus \text{X}$.
33.		28.	cb.	14.	
	Marts	1.	d.	3;	mangler.
34.		3.	f.	11.	
35.		5.	a.	19.	
36.		6.	b.	8.	

		D. G.		
37.	Marts	8. d.	16.	Sidestregen mangler.
38.		9. e.	5.	Staar helt oppe paa Rammestregen. Se ogsaa Febr. 7.
39.		11. g.	13.	
40.		12. a.	2.	
41.		14. c.	10.	Reproduktionen synes her lidt defekt. Den ene Streg er for lang, saa det paa Tegningen ligner mere 11. Se næste Dag.
42.		16. e.	18.	Den manglende Sidestreg er maaske ved en Feil af Skjæreren overført til den foregaaende Rune.
43.		17. f.	7.	Over Rammestregen.
44.		19. a.	15.	
45.		20. b.	4.	
46.		22. d.	12.	Tegnet som Januar 22 og Febr. 20.
47.		23. e.	1.	
48.		25. g.	9.	
49.		27. b.	17.	
50.		28. c.	6.	Her er tydeligvis en Feil af Skjæreren. Der skulde have staaet (vendt mod høire) $\text{K}'\text{X}$.
51.		30. e.	14.	
52.		31. f.	3.	
53.	April	2. a.	11.	Her slutter denne Række. Resten indenfor Randen muligens saa:

C.

c 1.	April	4. c.	19.	Gyldentallet staar ret over 21 Marts.
		5. d.	8;	mangler.
2.		6. e.	16.	Ret over foregaaende. En Sidestreg 4 Pladse til høire hører muligens hid.
3.		7. f.	5.	Staar over 22 Marts.
4.		9. a.	13.	Danner Underdelen af Figuren over 25 Marts.
5.		10. b.	2.	
6.		12. d.	10.	Staar over 26 Marts.
De følgende Gyldental indenfor Rammen slutter sig til det følgende Halvaar saaledes:				
c 7—8.	April	14. f.	18.	Sidestregen har her faaet en Hage. Over 28—29 Marts.
9.		15. g.	7.	Over 30—31 Marts.
10.		17. b.	15.	Over 1 April.
11.		18. c.	4.	Over 2 April.
12.		20. e.	12.	Over 3 April.
13.		21. f.	1.	Over 8 April.

»Da Runekalenderen har til Hensigt at gjengive den permanente julianske Kalender, kan jeg ikke udlede noget om dens Alder. Det eneste Holdepunkt er den lille Cirkel ved den brede Ende, skjønt ogsaa dette er løst nok. Hvis man gaar ud fra, at det Kors, som her er anbragt et Sted ved den ydre Rand, peger paa Søndagsbogstaven for det Aar, Kalenderen blev skaaret, saa var Aaret, hvis

det laa i det 14de eller 15de Aarhundrede, 1321, 1349, 1377, 1405, 1433, 1461 eller 1489. Men om Aarhundredet kan jeg intet sige.«

Kalenderens Tegn i Indskrifterne langs den ydre Rand er af F. Magnusen, Stephens, Wimmer og mig selv blevne opfattede som den længere Rækkes Runer. Dette var naturligt, fordi flere af Tegnene i sine Former ligetil er overensstemmende med den længere Rækkes Runer. Saaledes M, som er i Form overensstemmende med Runen for e; X, Runen for o; R r; > s. Andre Tegn afviger fra Runetegnene kun uvæsentlig, f. Eks. H fra Runen for h.

Paa den anden Side oplyser Professor Geelmuyden om den ydre Indskrift i det foregaaende: »Det kan ikke være tvivlsomt, at den skal forestille Gydentallene, og jeg tror, at Tegnene i Virkeligheden er at betragte som Forvanskninger af vore almindelige arabiske Tal, eller maaske rettere er at henhøre til ældre Former af disse.«

I Norden findes de arabiske Tal allerede meddelte i Islændingen Hauk Erlendssøns Afhandling *Algorismus*, som findes i Hauksbók (Cod. Arnamagn. 544 qv.), der sandsynlig er skreven mellem 1323 og 1329, (S. 416⁴ F. Jónssons Udg.) og i 3 andre islandske Haandskrifter. Denne Afhandling er en Oversættelse af et latinsk Digt fra 12te Aarh. *Carmen de Algorismo*, forfattet af Alexander de Villa Dei¹⁾. Se herom F. Jónsson, Hauksbók S. CXXXI f.²⁾ Den af Professor Geelmuyden ovenfor paaviste Sammenhæng mellem Kalenderens Tegn og de arabiske Tal kan jo i sin Almindelighed ikke paa nogen Maade betvivles. Hans Formodning, at Tegnene i de ydre Indskrifter paa Kalenderen forudsætter ældre Former af de arabiske Tal, bestyrkes ved Sammenligning med Tallenes Former i den islandske *Algorismus*, som her gjengives efter Hauksbók, hvor de er skrevne fra høire mod venstre³⁾. Her finder vi nemlig for 8, 7 og 4 væsentlig de samme Former som paa Runekalenderen. Og ved flere andre Tal, f. Eks. 5 og 6 nærmer Formerne sig meget til de Tegn, som findes paa Runekalenderen.

ᚠᚡᚢᚣᚤᚥᚦᚧᚨᚩᚪᚫᚬᚭᚮᚯᚰᚱᚲᚳᚴᚵᚶᚷᚸᚹᚺᚻᚼᚽᚾᚿ

Jeg tror dog, at den af Professor Geelmuyden paaviste Talbetydning af Runekalenderens Tegn og disses Forbindelse med arabiske Taltegn ikke behøver at udelukke den før af flere Runologer antagne Forbindelse mellem Runekalenderens Tegn og den længere Rækkes Runer. Jeg tror, at den Lighed, som paa Forhaand fandtes, mellem enkelte af de arabiske Taltegn og den længere Rækkes Runer, f. Eks. mellem Taltegnet for 4 og Runen X o, har givet Anledning til, at Rune-

¹⁾ Udgivet af Halliwell i *Rara mathematica*, 2. Udg. 1841. Den islandske Oversættelse forudsætter en fra denne Udgaves Tekst noget forskjellig Bearbejdelse.

²⁾ Jfr. P. A. Munch i *Annaler f. nord. Oldk.* 1848 S. 353 ff.

³⁾ Hermed stemmer ifølge F. Jónsson Taltegnenes Former i *Hankels Geschichte der Mathematik* S. 325 4de Række (der tilhører det 13de Aarh. indtil c. 1270) overens.

kalenderens Ophavsmand har kombineret de arabiske Taltegn med Formerne af den længere Rækkes Runer og dannet sine Tegn ved en Tillempning af begge. Saaledes er det Tegn, som Kalenderen bruger med Talbetydningen 15, i Form fuldstændig identisk med den længere Rækkes Rune for **e**, medens det ikke er identisk med noget Tegn for 15, som jeg kjender. Jeg skal i det følgende nærmere søge at paavise det gjensidige Forhold mellem Taltegnenes Former og Runeformerne.

Jeg tror endogsaa, at de ydre Indskrifter paa Runekalenderen ikke blot har den kalendariske Betydning at angive Gyldental ved Tegn, som er Forandringer af arabiske Tal, men at disse Indskrifter tillige, ialfald tildels, udtrykker en sproglig Mening, saa at de enkelte Tegn tillige har Bogstavbetydning og gjengiver Lyd.

Jeg skal søge at gjøre dette sandsynligt, idet jeg til en Begyndelse gaar ud fra en paa Kalenderen oftere tilbagevendende Gruppe af Tegn: a 8—14; a 28—33; a 47—52; a 54—59; b 14—19; b 34—39; jfr. b 53—c 4.

Jeg tolker i det følgende denne Gruppens enkelte Tegn som Runer og Udtryk for Lyd, uden her nærmere at tage Hensyn til Tegnenes Talbetydning.

1ste Tegn i denne Gruppe (a 8 o. s. v.) H er Runen **H** **h**. Tegnet har Talbetydningen 11. Gruppens første Tegn har paa de fleste Steder to Tværstreger, af hvilke den øverste lukker det oventil, saaledes f. Eks. a 8. Derimod er Tegnet andensteds, ligesom Runen for **h**, oventil ikke lukket; saaledes a 28.

Gruppens 2det Tegn V , som har Talbetydningen 19, læser jeg som Rune **a**¹). Denne Runeform forekommer ikke i andre Runeindskrifter. Jeg holder den for at være en ved Indflydelse af det arabiske Taltegn for 19 opstaaet Forandring af en gammel Form af *úr*-Runen, sandsynlig af **h**, som først blev til h . **h** forekommer paa Istaby-Stenen med Betydning af **A**. En beslægtet Form forekommer paa Gimsø-Stenen som a 6, c 2 og c 6. Ved c 2 fortsættes paa Gimsø-Stenen øverste (venstre) Del af den lodrette Stav nedenfor Tværstregen tildels i en svag lodret Streg. Se S. 392, 406 f.

Gruppens 3dje Tegn Z , som har Talbetydningen 8, læser jeg som Rune **k**. Denne Runeform synes at maatte forklares som fremkommen for at faa Overensstemmelse med det arabiske Taltegn for 8. Som Rune er Tegnet vistnok opstaaet af den længere Rækkes Tegn **X**. Dette betegner i de ældste Indskrifter kun **g**. Men paa Rök-Stenen tillige **k**. Dette Runetegn er paa Kalenderen, for at faa Overensstemmelse med Taltegnet, baade oventil og nedentil blevet lukket ved Tilknytning af Runen **<**, som er bleven vendt om, saa at Vinkelens Aabning vender nedad eller opad. Denne Rune **<** betegner i de ældste Indskrifter kun **k**, men paa Martebo-Stenen fra Gotland **g**. Kalenderens Tegn Z indeholder altsaa baade det gamle Tegn for **g** og det gamle Tegn for **k**. Hermed kan sammenlignes, at Tørvik-Indskriften B skriver **egk** for »jeg«; jfr. Tillæg.

Efter Gruppens 3dje Tegn følger som a 11 en skraa Stav, som har Talbetydningen 1. Denne Skraastreg mangler i Rækken ved Siden af de andre Tegn paa de øvrige Steder, hvor Gruppen forekommer. Jeg forbigaar derfor foreløbig ved Tolkningen af Runerne denne Skraastreg.

¹) Egentlig skulde jeg have gjengivet Runen ved **A**, da jeg antager Tegnet for at være en Forandring af *úr*-Runen.

Gruppens 5te Tegn K , som har Talbetydningen 6, læser jeg som Rune o . Tegnets Former paa de forskjellige Steder, afviger ikke lidet fra hverandre. Det har normalt to Kviste, som vender fra Indskriftens Begyndelse. Den nederste skraaner først nedad, men saa opad, saa at den danner en skarp Vinkel. Den øverste Kvist skraaner regelret opad. Jeg holder dette Tegn for opstaaet af f -Runen. Det synes tydeligt, at dette Kalenderens Tegn er en Kompromis-Form, paa hvilken baade det arabiske Taltegn for 6 og Formen f af *óss*-Runen har faaet Indflydelse. *óss*-Runen har paa Rök-Stenen blandt den længere Rækkes Runer Betydningen af nasalt a foran n . Derimod har den i forholdsvis sene Former af den kortere Rækkes Skrift Betydningen o .

Gruppens 6te Tegn V , som har Talbetydningen 5, læser jeg som n . Tegnet har en Kvist til venstre, baade hvor der skrives fra venstre mod høire og hvor der skrives i modsat Retning. (c 3 danner Undtagelse fra dette sidste.) Dette Tegn holder jeg for en ved Indflydelse fra det arabiske Taltegn for 5 opstaaet Forandring af Runen t , hvilken Runeform ikke blot forekommer i den kortere Rækkes Skrift, men ogsaa blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen. At Tegnet har en ret Stav, som har de omstaaende Tegns fulde Høide, er begrundet i Runetegnets Form, men ikke overensstemmende med det arabiske Tals Form.

Gruppens 7de Tegn, som har Talbetydningen 13, er Runen *reid* R , som kun uvæsentlig er forandret ved Indflydelse fra Taltegn for 13.

Den hele Gruppe bliver altsaa at læse **hakonr**. Jeg tror, at Overensstemmelsen med en virkelig Ordform her ikke er tilfældig, men tilsigtet af Runekalenderens Ophavsmand. Jeg holder **hakonr** for en forkortet Skrivemaade istedenfor **hakonar**. At denne forkortede Skrivemaade her er anvendt, har paa den ene Side sin Grund i det Tal, som paa Kalenderen var nødvendigt. Men paa den anden Side har denne forkortede Skrivemaade (Runen *reid* istedenfor **ar** skrevet med Runen *yr*) Analogi i andre Runeindskrifter. Saaledes er i Rök-Indskriften (a Linje 4) skrevet *ualraub* og derefter over Linjen r (Runen *reid*), en forkortet Skrivemaade for *ualraubar*. Jfr. Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden S. 9. Analogi har vi ogsaa i *urnr* paa den sjællandske Frerslev-Sten (hvis Indskrift jeg holder for ældre end Wimmer), for *runar*; se Wimmer II 321, 330.

Den her behandlede Gruppe, som kalendarisk angiver Gyldentallene 11, 19, 8, 16, 5, 13, indeholder altsaa efter min Mening Runerne for **hakonr** og skal sproglig tolkes *Hákonar*, d. e. »Haakons«. Taltegn for 1 i Gyldentallet 16 er i denne Gruppe kun et eneste Sted (a 11) skrevet i Rækken mellem de andre Tegn. Paa de tilsvarende Steder (a 31, a 50, a 57, b 17, b 37; jfr. c 2) mangler derimod i selve Rækken en særskilt Betegnelse for Tallet 1. Dette er enten slet ikke betegnet eller betegnet paa anden Maade, f. Eks. ved Forlængelse af den rette Stav paa det Tegn, som betegner 6. At en særegen Betegnelse for Tallet 1 i Rækken her mangler paa de allerfleste Steder, er, tror jeg, gjort af Hensyn til Tegnenes sproglige Betydning, da **hakonr** giver en rigtig Sprogform, medens **hakionr** (a 11 = | i) vilde give en feilagtig Ordform.

Hvis det er rigtigt, at den her behandlede, ofte tilbagevendende Gruppe (a 8—14, o. s. v.) sproglig skal læses **hakonr** og betyder »Haakons«, saa forud-

sætter dette, at det nævnte Navn danner et Led af en Sætning og at altsaa ogsaa andre af Kalenderens Tegn ikke blot har kalendarisk Talbetydning, men ogsaa sproglig Betydning som Runer.

At dette virkelig forholder sig saaledes, skal jeg i det følgende søge at gjøre sandsynligt. Den i det nærmest foregaaende behandlede Gruppe af Tegn danner en Del af en større Gruppe, hvis Begyndelse dannes af to Tegn, hvis kalendariske Talbetydning er 18. Se b 1—2, b 22—23, c 7—8, a 16—17; jfr. b 42 og a 36.

Den her forekommende Betegnelse for Tallet 1 (b 1 o. s. v.) bestaar af en lodret Stav. Denne er oftest (saaledes som b 1) kun halvt saa lang som de omstaaende Tegn¹⁾; men har undertiden (saaledes a 25 og c 7) de omstaaende Tegns hele Længde. Den skal efter min Mening som Rune læses i. At Runens Stav oftest er forkortet, har Analogi i flere Forkortninger, som forekommer i den saakaldte Kortkvist-Type af den kortere Runerækkes Skrift.

Som b 1 er Tallet 1 betegnet ved en Halvstav, som ikke er forbunden med noget andet Tegn. Flere herfra forskjellige Betegnelser for Tallet 1 har vi fundet i det foregaaende. Saaledes er ved a 8, a 9 og a 14 Tallet 1 ikke betegnet ved en særskilt Halvstav, men ved en ret Stav af fuld Høide, som er forenet med Tegnet for et andet Tal. I det følgende vil vi finde, at Tallet 1 ogsaa ved andre Taltegn, saaledes ved 15 og 17, betegnes ved en Stav, som er forenet med et andet Tegn. Denne inkonsekvente Betegnelse af Tallet 1 paa Kalenderen har sikkerlig sin Grund i Tillempling til flere indbyrdes forskellige Runetegn. Saaledes er f. Eks. Tegnet for 13 i sin Form tildels blevet bestemt ved Formen af Runen for r.

Allerede i det foregaaende er det vist, at Betegnelsen for Tallet 8 (b 2 o. s. v.) som Rune skal læses k.

Den her behandlede Gruppens to første Tegn b 1—2 bliver altsaa at læse ik. Dette har efter min Mening den sproglige Betydning »jeg«. Runen i gjen giver her sandsynlig Udtalens lukkede e.

Det er selve Runekalenderen, der her indføres talende som »Jeg«. Det er ganske almindeligt, at den løse Gjenstand, paa hvilken en Indskrift findes, i Indskriften indføres talende som »Jeg«.

Den her givne sproglige Tolkning af Gruppens to første Tegn som ik »jeg« synes, hvis Kalenderens ydre Indskrift overhoved har nogen Runebetydning og sproglig Betydning, at passe saa fortræffelig, at vi tør fortsætte og søge ved Siden af Talbetydningen en Runebetydning og sproglig Betydning af de Tegn, som i Gruppen staar mellem de Tegn, som jeg har læst ik »jeg« og hakonr »Haakons«. Ordet »jeg« kræver et Verbum, hvis Subjekt det er. Dette Verbum finder jeg i Gruppens 3dje og 4de Tegn.

Disse Tegn (b 3—4, b 43—44, c 9—10, a 18—19, a 37—38; jfr. b 24) læser jeg som Runer re.

¹⁾ Sædvanlig begynder Tegnet ligesaa høit oppe som de omstaaende Tegn. Sjældnere er det en Halvstav, som gaar ned til de omstaaende Tegns Basis; saaledes a 5.

re er en af Hensyn til Tegnernes kalendariske Talbetydning foretagen Omflytning af Runerne **er**. Dette tolker jeg som »er«, Præs. Indik. af Verbet »være«. Runen *yr* betegner her i denne sene Indskrift ikke en anden Lyd end Runen *reid*. Men Runeristeren bruger i et Ords Ende, hvor Runen skal læses efter en Vokal, *yr*, medens han som Tegn for den samme Lyd bruger *reid* efter en Konsonant i et Ords Slutning; jfr. **hakonr** b 14—19. I **er** gjengiver **e** sandsynlig et mere aabent *e* eller *æ*.

ik er, sandsynlig udtalt *ek* (med lukket *e*) *ær*, er en yngre Form for oldnorsk *ek em*.

Professor Joh. Storm har velvillig meddelt følgende Eksempler fra Middelalderens norske Sprog paa denne yngre Ordform. Dipl. Norv. I Nr. 69 S. 62 (Bergen 1280): *sem ek er overdugr ivir skipadr . . sem ek er skyldugr*; Dipl. Norv. I Nr. 233 S. 187 (Bergen 1336): *par sem ek er vanr at sitia . . . þeghar ek er allr* (i samme Brev *gefr ek, gerir ek*); Dipl. Norv. I Nr. 326 S. 257 (uden Sted 1351): *ek gerer ydr kunnikt at ek er skylduer*.

Det Tegn, hvis Talbetydning er 7 og hvis Runebetydning er **r**, har paa Kalenderen regelret tokløftet Form¹). Paa flere Steder (f. Eks. b 3) slutter denne Tvekløfts Spids sig til en lodret Stav. Det er Formen af det arabiske Tal 7, som har bevirket, at Runen *yr* her har en tokløftet Form. Men denne Form har i Runeskrift Analogi. I Tørvik-Indskriften B, som er skreven med en sen Form af den længere Rækkes Runer, har Runen *yr* i en Binderune nedentil en tokløftet Form. Se S. 285. Og i den Form af Runen **λ**, som forekommer i Kortkvist-Typen af den kortere Rækkes Skrift, er Midtstaven og den ene Kvist nedentil forsvunden.

Jeg har i det foregaaende tolket tre Ord af Kalenderens her behandlede Tegngruppe sproglig som »jeg er . . . Haakons«. Hvis dette er rigtigt, maa man i de Tegn, som staar mellem **ik re** (b 1—4) og **hakonr** (b 14—19), søge ikke blot en Talbetydning, men ogsaa en Betegnelse for et Substantiv, hvoraf **hakonr** er styret. Man maa vente, at dette Substantiv betyder enten »Eiendom« eller »Arbeide« eller endelig bestemtere ligefrem »Kalender«. Vi skal nu se, om denne Forventning slaar til.

De angivne Tegn er b 5—13. Denne Gruppe er paa de forskjellige Steder skreven forskjellig, og naar man kun tager Hensyn til den kalendariske Talbetydning, maa man overalt i denne Gruppe forudsætte en eller flere Forvanskninger. De tilsvarende Grupper er b 25—33, b 45—52, a 20—27, a 39—46; jfr. c 11—13 og a 1—7.

Denne Gruppens Tegn giver ingen sproglig Mening, naar Tegnene læses i den Rækkefølge, hvori de forekommer paa Kalenderen. Men ved b 3—4 har vi seet, at to sammenhørende Tegn, som er stillede i den Rækkefølge, som den kalendariske Talbetydning kræver, maa omflyttes for at faa frem den sproglige Betydning, idet b 3—4 **re** sproglig maa læses som **er**. Ligesaa tror jeg, at b 5—13 er anbragte i den Rækkefølge, som den kalendariske Talbetydning kræver, men at disse Tegn, læste som Runer, maa omflyttes for at faa den sproglige Betydning frem.

¹) Dette Tegn er S. 53 feilagtig læst som **k**.

Jeg læser Tegnene b 5—13 som Runer med Bibeholdelse af Tegnenes Rækkefølge paa Originalen: *urimnoius*. For at faa den sproglige Betydning frem maa man omstille disse Runer til følgende Rækkefølge: *rimuuison*.

Jeg skal først give den sproglige Tolkning af dette Ord og derpaa begrunde Læsningen af de enkelte Tegn, samt den Omflytning, som efter min Forudsætning maa foretages for at faa frem den sproglige Betydning.

rimu-uison, d. e. *rímu-víson*, betyder »Tal-Anvisning, Kalender«, Nomin. Ental i Hunkjøn. *rímu-víson* er opstaaet af *ríma-víson*. Jfr. i norske Haandskrifter *Hálogoland*, se (Norsk) Historisk Tidsskrift I S. 136 Anm. 1; *máno-dagr* for *mánadagr*, f. Eks. i den legendariske Ól. s. helga; *kaupubríf* og *kaupukostr*, og lign. I *rímu-víson* er Overgangen fra *a* til *u* vel bleven fremhjulpen derved, at en Læbelyd baade gik forud og fulgte efter. — Lignende Former i Svensk, se Rydqvist IV S. 21.

Ordet er sammensat af *ríma* Genetiv Flertal af *ríma* n. »Tal, Beregning, Kalender« (som er laant fra angelsaks. *rim* n. »Tal«) og af *víson* fem. (Gen. *vísanar*), »Anvisning«, som er afledet af Verbet *vísa* »anvise«. Jfr. oldn. *rimkœnn* »kyndig i Aarets kalendariske Beregning«, *rimtal* n. »Aarets kalendariske Beregning«, o. s. v. Oldn. *rim* »Beregning« danner første Led af Ordet *Rimstav*, der i nogle norske Bygder (jfr. Aasen) bruges med samme Betydning som Primstav (første Led i Primstav er derimod af lat. *prima* = *prima luna*). I Middelalderens Svensk *rimtal* n. »Kalender« (Söderwall). Gldansk *Rimestok* eller *Rimstok* »Almanak, Fortegnelse over Aarets Mærkedage« (Kalkar). Fra Nordisk er laant lappisk *rīma*, *rībma* »die alte Zeitrechnung«, »stabförmiger Runenkalender« (Qvigstad, Nordische Lehnwörter im Lappischen S. 265).

Formen *-vísan* her i Indskriften, ikke *-vísan*, røber Ælde. Oldn. *víson*, *vísan* findes som andet Led ogsaa i isl. *leidarvísan*, *leidvísun* »Veiledning«.

De første 19 Runer i Rækken b skal altsaa, omstillede til sin rette sproglige Rækkefølge og inddelte i Ord, gjengives paa følgende Maade:

ik er rimu-uison hakonr

Dette maa tænkes udtalt: *ek ær rímu-víson Hákonar*.

Dette betyder: »Jeg er Haakons Beregnelses-Anvisning« eller: »Jeg er en Kalender, tilhørende Haakon«.

Den i det foregaaende meddelte sproglige Læsning og Tolkning af de første 19 Runer i b holder jeg for sikker. For den taler følgende Grunde:

1) Vi faar herved et Indhold, som under Forudsætning af, at Kalenderens ydre Indskrift har ikke blot kalendarisk Talbetydning, men ogsaa sproglig Betydning, netop maatte ventes. Nemlig en Angivelse af, hvortil den Gjenstand, paa hvilken Indskriften findes, har tjent, og en Angivelse af Gjenstandens Eiermand.

2) Worm meddeler, at Kalenderen er kommen fra Norge, og efter den givne Tolkning er Sproget i Indskriften b 1—19 den senere Middelalders norske Sprog.

3) Den givne Tolkning af b 1—19 forudsætter, at Runerne paa Kalenderen for at faa den sproglige Betydning frem for en stor Del maa læses i en anden Rækkefølge end den, de har paa Originalen. Tegnenes Rækkefølge paa Kalenderen er bestemt ved deres kalendariske Talbetydning. Men at Runekalenderens Ophavsmand virkelig har forudsat, at man skal foretage den angivne Omflytning af Runetegnene for at faa den sproglige Betydning frem, støttes baade ved mange Analogier og derved, at man i den kan spore et vist Princip. Gruppen b 1—19 begynder saaledes sproglig med et Ord, hvis Runer er skrevne i den rette Rækkefølge, og afsluttes med et Ord, hvis Runer ligeledes er skrevne i den rette Rækkefølge (*ik* og *hakonr*).

Medens første Ord *ik* er skrevet uden Omflytning, er derimod andet Ord, som ligeledes bestaar af to Runer, skrevet saaledes at sidste Rune er stillet foran første; *re* for *er*. Jeg har i »Runverser« navnlig fra svenske Indskrifter anført mange Eksempler paa tilsigtet Runeomflytning. Nogle af disse Eksempler har siden vist sig at være feilagtige; mange andre maa endnu siges at være usikre; men ikke faa maa paa den anden Side siges at være sikre og uomtvistelige. Saaledes skriver Runeristeren Aasmund gjentagne Gange sit Navn *osmunrt* for *osmuntr* og én Gang *asmunrt*; se Runverser S. 70. Her, hvor en øvet Stenhugger gjentagne Gange skriver sit eget Navn paa en bestemt Maade, kan der ikke være Tale om Feilhugning eller Tilfældighed. Paa den anden Side synes denne eiendommelige Skrivemaade med *rt* for *tr* heller ikke at kunne gjengive en eiendommelig eller dialektisk Udtale. Den eneste mulige Forklaring synes altsaa at være den, at vi her har tilsigtet Omstilling af to Runer. Hvorledes Runeristerne er komne til at anvende med Flid Omstilling af Runer, det er en anden Sag, hvorom der her ikke skal tales. Se fremdeles Runverser S. 257 f. Der henvises til en Indskrift fra Nerike Nr. 11 hos Dybeck, Runa fol. I (1873), hvor der i mange Ord er foretaget Omflytning af Runer, saa at der bl. a. er skrevet *rstui* + *sitn* for *ristu* + *stin*. Ogsaa her viser Gjntagelsen, at Omflytningen er tilsigtet. I den vestergötske Indskrift fra Lexberg (se Runverser S. 366 f.) har to Runer i tre forskjellige Ord byttet Plads: *aristi* for *raisti*, *setn* for *sten*, *oalib* for *olaib*. Endnu kan nævnes *isn* (Lilj. 364, Dyb. St. 4) for *sin*, *kusp* (Lilj. 415, Dyb. St. 75) for *kups*.

Til Slutning skal her henvises til den sjællandske Frerslev-Sten (Wimmer II 321). Jeg holder denne for ældre end Wimmer og mener, at den sandsynlig er indhugget af en østsvensk Mand. Denne Indskrift (som anvender *yr*-Runen) har Ordet *urnr*, d. e. *runar*, i begge Stavelser skrevet med *reid*-Runen. I dette Ords Slutning forekommer, som ovenfor sagt, den forkortede Skrivemaade *-r* efter Konsonant for *-ar*, som er fuldstændig overensstemmende med vor Runekalenders Skrivemaade *hakonr* for *hakonar* og i det væsentlige overensstemmende med Skrivemaaden *ualraub* paa Rök-Stenen for *ualraubar*. Da denne Overensstemmelse vistnok ikke kan være tilfældig, saa tør man i Frerslev-Indskriftens *urnr* for *runar* se en tilsigtet Omflytning af to Runer, ligesom vi har en saadan i Runekalenderens *re* for *er* (her dog fremkaldt ved det Krav, som Tegnenes kalendariske Betydning stiller) og ligesom ogsaa Rök-Stenens sidste Afsnit efter min nuværende Mening har tilsigtet Omflytning af flere Runer.

Den Runeomflytning, som i Kalenderens andet Ord omfatter to Runer, er i tredje Ord ført videre. Dette tredje Ord er sammensat. Ordets første Led **rimu** er paa Grund af Tegnenes kalendariske Betydning skrevet **urim**, saa at sidste Rune er stillet først. Ordets andet Led **uison** bestaar af 5 Runer. Ved dette Led er den af Tegnenes kalendariske Betydning krævede Omflytning endnu stærkere. Sidste Rune er stillet først; næstsidste er blevet den næstførste og Ordledets to første Runer, som herefter følger, har byttet Plads. Der er saaledes skrevet **noius** for **uison**.

Jeg skal nu begrunde den Maade, hvorpaa jeg har læst de enkelte Tegn i Gruppen b 5—13 som Runer og tolket deres sproglige Betydning.

b 5, hvis Talbetydning er 4, er ligetil den længere Rækkes Rune for **o**. Da vi allerede har havt et andet Runetegn, nemlig en Form af *óss*-Runen, som Kalenderens Tegn for Vokalen *o*, tror jeg, at den længere Rækkes **o**-Rune **⚔** her skal læses som **u**. Denne Brug af Runen staar vistnok i Forbindelse dermed, at mange Former af den kortere Rækkes Runeskrift har samme Tegn for *o* og *u*.

Derimod som Rune b 12 er **⚔ u** Betegnelse for en Konsonant *v*. Heri er der en vistnok ikke tilfældig Overensstemmelse med Rök-Stenens Indskrift med de ældre Runer; thi i denne skrives f. Eks. **hoar** (med Runen **⚔**) for oldn. *hverr*.

Det Tegn, hvis Talbetydning er 4, har paa Kalenderen flere Steder en Form, ved hvilken de to Ben ikke er lige lange, idet det ene ikke paa langt nær rækker ned til de omstaaende Tegns Basis. Saaledes a 6, a 26, a 45. Denne Eiendommelighed skyldes Formen af det arabiske Tegn for 4. Men paa mange andre Steder, navnlig i Rækken b, har det Tegn, hvis Talbetydning er 4, to Ben, som er lige lange og som begge rækker ned til Indskriftens Basis. Denne Tegnets Form er aabenbart paavirket af den Form, som den længere Runerækkes Tegn **⚔** har. Vi ser saaledes her, som i mange andre Tilfælde, at Tegnene i Runekalenderens ydre Indskrift har faaet en Form, som er opstaaet ved indbyrdes Paavirkning af de arabiske Taltegn Former og den længere Runerækkes Runeformer.

Andet Tegn i den Gruppe, som jeg efter dens Runebetydning læser **urimnoius**, har som b 6, b 28, b 46 og c 12 samme Form som sidste Tegn i den Gruppe, som jeg har læst **hakonr**. Dette er, naar der tages Hensyn til den kalendariske Talbetydning, feilagtigt. Thi i den Gruppe, som jeg kalder **urimnoius** (b 5—13), kræves Talbetydningen 12, medens der i den Gruppe, som jeg kalder **hakonr** (b 14—19), kræves Talbetydningen 13. Dette Forhold fortjener efter min Mening Opmærksomhed. Thi det viser efter mit Skjøn, at medens Kalenderens Ophavsmand ofte gjør Vold paa den rette runologiske og sproglige Skrivemaade for at faa frem den rette kalendariske Talbetegnelse, saa gjør han omvendt ogsaa undertiden Vold paa den rette Talbetegnelse for den sproglige Skrivemaades Skyld. Det samme har vi i det foregaaende allerede seet ved den Maade, hvorpaa Navnet **hakonr** er skrevet paa Kalenderen.

Derimod som a 1, a 21 og a 40 er Tallet 12 skrevet med et Tegn, som er bestemt forskjelligt fra Tegnet for 13.

b 7 er allerede i det foregaaende læst som Runen for *i*, medens Talbetydningen er 1.

b 8 læser jeg som Runen for **m**. Tegnets Talbetydning er 9. Den her forekommende Form af Tegnet er ved Indflydelse af det arabiske Tals Form bleven stærkt afvigende fra Runeformen. Fjernere fra Talformen og tydelig paavirket af en Runeform deri, at begge Ben næsten er lige lange, er Tegnet som a 2, a 22 og b 48. Runen **m** bestaar blandt den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen som *f* 8 af to lodrette Stave, som oventil er forbundne ved en horizontal Streg, der til høire stikker frem ud over den lodrette Stav. Til denne Form slutter den her paa Kalenderen forekommende Form b 48 sig nær, dog saaledes at Tegnet oventil ved Indflydelse fra det arabiske Tals Form er bleven afrundet.

b 9 (= a 3 o. s. v.), som har Talbetydningen 17, betegner som Rune **n**. Denne Form af **n**-Runen er vel under Indflydelse af den arabiske Talform opstaaet af den Form af Runen **n** †, der (ved Skrift fra venstre mod høire) har Kvist kun paa høire Side af den rette Stav, saaledes som paa Rök-Stenen ogsaa blandt den længere Rækkes Runer. Det er mærkeligt, at den samme Form af **n**-Runen ved Indflydelse fra Formen af det arabiske Tal 5 har faaet en noget forskjellig Form og Talbetydningen 5; se a 13 i det foregaaende. Dog bruges det Tegn, som har Talbetydningen 5, paa Kalenderen som Rune for *n* i Indlyd, medens det Tegn, som har Talbetydningen 17, her bruges som Rune til at gjengive *n* i Udlyd. I gamle norske Haandskrifter kan ofte *n* i Udlyd betegnes ved *N*, medens *n* i Indlyd betegnes ved *n*.

Tegnene b 10—12 **oiu** er allerede i det foregaaende forklarede.

b 13, som har Talbetydningen 3, betegner som Rune **s**. Den her forekommende Form er ved Indflydelse fra Tallets Form bleven stærkt afvigende fra en ægte Runeform. Derimod er paa andre Steder Tegnets Form bleven stærkt afvigende fra Talformen ved Indflydelse fra Formen af den længere Rækkes Rune **s**. Med denne er saaledes a 46, b 53 i Form væsentlig identisk.

Her har vi et Forhold, som er analogt med det, som vi i det foregaaende har seet ved Runen **n**, nemlig at to lidt forskjellige Runeformer i Kalenderen er brugte med forskjellig Talbetydning. Thi Tegnet for 2, b 20 o. s. v., maa som Rune vistnok have Betydningen **s**.

Den Gruppe, som jeg har betegnet ved Tallene b 1—19, er i kalendarisk Henseende ikke fuldstændig. Dertil hører endnu b 20—21, idet b 1—21 til sammen danner en kalendarisk Gruppe paa 19 Gyldental. Hvis den i det foregaaende begrundede Mening, at b 1—19 ikke blot har en kalendarisk Betydning, men tillige en runologisk og sproglig Betydning, er rigtig, saa maa det forudsættes, at ogsaa b 20—21 (hvorefter **ik** følger som b 22—23) ikke blot har en kalendarisk Betydning, men tillige en runologisk og sproglig. Det maa forudsættes, at b 20—21 ikke blot afslutter en kalendarisk Gruppe, men tillige afslutter den Sætning, hvis foregaaende Led er tolkede som **ik er rimu-uison hakonr**.

Det første af disse Tegn (b 20) har Talbetydningen 2. I de tilsvarende Grupper findes et Tegn med samme Talbetydning, nemlig a 34, a 60, b 40,

c 5. Derimod mangler Tegnet for 2 mellem a 14 og a 15, hvor Rammestregen begynder. Som Rune maa b 20, hvis Form er overensstemmende med den længere Rækkes Rune for **s**, betyde **s**. Tegnet afviger stærkt fra det arabiske Tal for 2 og dets Form maa visselig være paavirket af Runetegnets Form¹⁾.

I det foregaaende er til b 13 bemærket, at Kalenderen har et lignende Tegn, der ligeledes som Rune betegner **s**, men som har Talbetydningen 3 og hvis Form er paavirket af det arabiske Taltegn Form.

Efter b 20, der har Talbetydningen 2 og Runebetydningen **s**, følger b 21, der har Talbetydningen 11 og Runebetydningen **h**. Paa tilsvarende Steder følger derimod efter det Tegn, som har Talbetydningen 2 og Runebetydningen **s**, et Tegn, som har Talbetydningen 10 og hvis Runebetydning sandsynlig er **þ**²⁾. Vi ser altsaa, at der efter det Tegn i Gruppen, som har Runebetydningen **s**, overalt følger et Tegn, der som Rune betegner en Konsonant. Hverken **sh** eller **sþ** kan rigtig begynde eller afslutte et fuldstændig skrevet Ord. Af det foregaaende synes at maatte slutes, at b 20 **s** sproglig danner Begyndelsen af et Ord, som ikke er fuldstændig skrevet, men som kun er betegnet ved sin Begyndelsesbogstav.

Naar vi nu lægger Mærke til, at Genetiven af et Mandsnavn **hakonr** »Haa-kons« gaar forud, og naar vi erindrer, at Ordet for »Søn« i Apposition til et Mandsnavn stadig i gamle Haandskrifter skrives forkortet bare med Begyndelsesbogstaven **s.**, saa synes det klart, at b 20 **s** maa sproglig tolkes som en forkortet Skrivemaade for ***sunar** eller ***sonar**, Genetiv af Ordet for »Søn«, i Apposition til det foranstaaende Mandsnavn **hakonr**.

Efter b 20 maa altsaa søges Navnet paa Faderen i Genetiv. b 21 er Gruppens sidste Tegn; thi med b 22—23 **ik** begynder en ny Gruppe. Da Faderens Navn i Genetiv altsaa er betegnet ved et eneste Tegn, maa ogsaa Faderens Navn, ligesom Ordet ***sunar**, være forkortet skrevet og bare angivet ved Begyndelsesbogstaven.

Som b 21 er Begyndelsesbogstaven **h**, der har Talbetydningen 11; derimod paa tilsvarende Steder er, som allerede sagt, Begyndelsesbogstaven **þ**, f. Eks. a 35. Jfr. b 41. b 21 er i kalendarisk Henseende feilagtig, da her kræves det Tegn, som har Talbetydningen 10. Derimod er a 35, som har Talbetydningen 10, i kalendarisk Henseende rigtig.

Jeg vover ikke at afgjøre, hvorledes det Fadersnavn i Genetiv, der blot er betegnet ved Begyndelsesbogstaven, skulde lyde. Jeg vover heller ikke at bestemme, om det Tegn, som i kalendarisk Henseende er rigtigt, tillige er rigtigt i sproglig Henseende, saa at Fadersnavnet har begyndt med **þ**, eller om Faderens Navn har begyndt med **h**, saaledes at Kalenderens Ophavsmand her, som enkelte Gange ellers, for den sproglige Betegnelses Skyld har gjort Vold paa den rette kalendariske Betegnelse³⁾.

1) Samme Tegn findes sidst i Dagbogstavrækken a, hvor Tegnets Betydning ikke er kalendarisk fastslaaet.

2) Jfr. Formene af Runen **þ** paa Kärnbo-Stenen, hvor Runens Sidestav er kantet og til høire nogenlunde lodret.

3) Jeg har her antaget, at a 15, a 35, a 61, c 6 har Runebetydningen **þ**. Wimmer (Runen-

Den hele Gruppe b 1—21 har altsaa efter min Formodning ikke blot en kalendarisk Betydning, men skal tillige læses som Runer og har da følgende sproglige Betydning: »Jeg er en Kalender, som tilhører Haakon, H's (eller: Th's) Søn.«

I Kalenderens hele ydre Indskrift kan jeg ikke finde andre fra den i det foregaaende behandlede Gruppe forskellige Afsnit, om hvilke man med Tryghed tør antage, at de har sproglig Betydning.

Derimod er der, hvor den i det foregaaende behandlede Gruppe gjentages, enkelte Variationer af Tegnene, som synes paavirkede af andre Runetegn end de i det foregaaende nævnte. Saaledes synes a 40, som har Talbetydningen 12, i sin Form at være paavirket af Runen for b eller p¹).

Sætningen **ik er rimu-uison hakonr** er, som allerede sagt, affattet i det norske Sprog fra Middelalderen. En bestemt Tidsangivelse vover jeg ikke at give. Snarest formoder jeg, at Runekalenderen er fra 14de Aarh. For, at den ikke er ældre, taler den af mig forudsatte Form *er* eller *ær* i 1ste Person. Ogsaa en Sprogform *rimu-uison* synes at passe godt til 14de Aarh. Ligeledes den nære Overensstemmelse mellem flere af Kalenderens Tegn og Former af arabiske Tal, som forekommer i Hauksbók.

Det er høist paafaldende at finde paa denne Kalender, som ialfald er fra forholdsvis meget sen Tid, ikke blot Tegn, som enten ligefrem er Runetegn af den længere Række eller staar i Forbindelse med den længere Rækkes Runer, men ogsaa at finde Kjendskab til disse Runers sproglige Betydning. Ingen anden fra Fortiden bevaret Gjenstand godtgjør, at Kundskab om den længere Rækkes Runers Betydning har holdt sig saa længe enten i Norge eller i Norden overhoved.

Af de yngste ellers kjendte Indskrifter med den længere Rækkes Runer kan først nævnes Indskriften paa Martebo-Stenen fra Gotland. Her er dog Runeformer, som tilhører Kortkvist-Typen af den kortere Runerække blandede ind mellem den længere Runerækkes Former. Martebo-Indskriften kan vel være fra omkring 775—800. Kalenderens Runeformer synes ikke at vise noget særligt Slægtskab med Martebo-Indskriftens Runeformer.

Den bekjendte Runesten paa Rök i Östergötland, som synes at være fra omkring Aar 900, har ved Siden af Indskrifter med den kortere Rækkes Runer af den saakaldte Kortkvist-Type, et eget Afsnit, som er skrevet med den længere Rækkes Runer. Naar vi ser bort fra Forekomsten af enkelte Runer af den længere Række i nogle andre Indskrifter, er altsaa Rök-Stenens Indskrift med den længere Rækkes Runer den yngste hidtil kjendte Indskrift, som for et længere Afsnits Vedkommende er affattet i denne Skrift. Fra det lange Tidsrum, aabenbart paa ikke faa Aarhundreder, som adskiller den her behandlede sene Runekalenders Tid

schrift S. 127) har formodet, at Tegnet er en Form af Runen *ár*; ligesaa jeg selv, Rök-Stenen og Fonnaas-Spænden S. 72 og Norges Indskr. I S. 54. Men jeg har her i det foregaaende søgt at vise, at det aldeles forskellige Tegn a 9, a 29, a 48, a 55, b 15, b 35, c 1 som Rune er en Form af *ár*.

1) Sidst i Gyldentalrækken a er skrevet et Tegn, som ligner Runen for l. Dette Tegn er kalendarisk ikke forklaret. De to Prikker mellem b 33 og b 34 er vistnok overførte fra Runeindskrifternes Interpunktionsmaade.

fra den ældre Tid, som Rök-Stenen tilhører, er der, saavidt jeg ved, ikke bevaret et eneste Vidnesbyrd om Brug af den længere Rækkes Runer i Norden¹⁾.

Men det fortjener Opmærksomhed, at de Runer, som Kalenderen anvender eller ved sine Tegn forudsætter, i flere Henseender, baade i Form og i Anvendelse, staar nærmere ved den længere Rækkes Runer paa Rök-Stenen og i andre forholdsvis sene Indskrifter med samme Skrift end ved de ældste Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Og dette er det, som vi paa Forhaand maatte vente.

Saaledes minder Runekalenderens Tegn for **k** ᚥ (b 2 o. s. v.), som er paavirket af det arabiske Tegn for 8, paa den anden Side om Brugen af Runen **X** paa Rök-Stenen med Betydning af **k**.

Kalenderens Tegn for **r**, som har Talbetydningen 7 og er paavirket af dette arabiske Tals Form, viser paa den anden Side som Rune ved sin tokløftede Form Overensstemmelse med den tokløftede Form af *jr*-Runen i den forholdsvis sene Indskrift Tørviken B.

Kalenderens to Tegn for Runen **n**, det ene med Talbetydningen 17, det andet med Talbetydningen 5, som er paavirkede af de arabiske Tals Former, synes paa den anden Side at forudsætte den Form af Runen **n**, der, som paa Rök-Stenen, har Kvist kun paa den ene Side af Staven.

Kalenderens Tegn for **o** med Talbetydning 6 slutter sig til Runen *óss* og forudsætter derved en meget sen sproglig Anvendelse af denne Rune. Ligeledes forudsætter Tegnet den ikke oprindelige Form af Runen *óss*, som har øverste Kvist gaaende ud fra den rette Stav noget nedenfor dennes Top.

Det Tegn paa Kalenderen, som har Talbetydningen 19 og Runebetydningen **a**, forudsætter vistnok Runen *ár* brugt i den senere Betydning **a** og i en Form, som har staaet nær ved de Former af *ár*-Runen, som vi finder paa Gimsø-Stenen i Ordene *þaisq ah*.

Kalenderens Tegn for Tallet 9, som har Runebetydningen **m**, viser nær Overensstemmelse med en forholdsvis sen Form af **m**-Runen paa Rök-Stenen.

Tegnene i den ydre Indskrift paa Worms norske Runekalender har, som Professor Geelmuyden har vist, Talbetydning og er som Tal Omdannelser af de arabiske Tal. Men jeg tror at have vist, at disse samme Tegn paa den anden Side tillige har Runebetydning og ved sine Former staar i Forbindelse med sene Typer af den længere Rækkes Runer. Efter den i det foregaaende givne Udvikling maa de Runer af den længere Række, som Kalenderens Ophavsmand har kjendt og som ved Siden af de arabiske Tal har været Forbillederne for de af ham brugte Tegn, have haft en Karakter, som var beslægtet med Rök-Stenens Runer af den længere Række, men de maa dog have været endnu senere og endnu mindre oprindelige end disse Rök-Stenens Runer. Der maa altsaa fra omkring Aar 900 af, ialfald paa et enkelt Sted eller i en enkelt Kreds i Norden, have strakt sig ned til Middelalderen en Tradition, som bevarede og udbredte Kjendskabet til den længere Rækkes Runer og disses sproglige Betydning.

¹⁾ Magnus Olsen vil i en Afhandling om „Tre orknøske Runeindskrifter“ søge at vise, at der paa Orknøerne endnu c. 1150 findes Hentydninger til en Futhark paa 24 Tegn.

Om denne Tradition har været norsk eller svensk, lader sig efter de os foreliggende Materialier ikke strengt bevise. Sandsynligst forekommer det mig, at den ialfald for største Delen har været svensk.

Jeg tænker mig, at Kalenderen, som efter Worms Sigende er kommen fra Norge, vistnok er bleven forfærdiget i Norge, men at dens Ophavsmand har faaet Kundskab om de Runer, som Tegnene i den ydre Indskrift forudsætter, fra Sverige, mulig gennem mundtlige Meddelelser, som sluttede sig til Forklaringen af Tegnene paa en svensk Primstav, som i andre Henseender kan have været et Forbillede for den os gennem Worms Tegning foreliggende norske Runekalender.

Ingen af de nu kjendte svenske Primstave har dog til Betegnelse af Gyldentallene Tegn, som er beslægtede med de Tegn, som findes paa Worms norske Runekalender¹⁾.

Men Primstave, som angav Gyldentallene, var i Sverige sædvanligere og mere udbredte end i Norge, og Kundskaben om tidligere Tidens Runer holdt sig, tildels gennem Primstave, i forskellige svenske Landsbygder længere end i Norge²⁾.

Dette taler for, at Ophavsmanden til Worms norske Runekalender har kjendt den længere Rækkes Runer og deres Betydning fra en svensk Meddelelse, som knyttede sig til en svensk med Runer forsynet Gjenstand.

Ogsaa den Omstændighed, at mange af Kalenderens Tegn maa omflyttes for at faa den i sproglig Henseende rette Læsning og Tolkning frem, taler for, at den her anvendte Skrift forudsætter en svensk Meddelelse. Thi i svenske Runeindskrifter er, saaledes som i det foregaaende fremhævet, en tilsigtet Omflytning af Runer ofte foretagen, medens en saadan Omflytning er meget sjælden i norske Indskrifter³⁾. Stephens (til hvem Sreznevskij i det under »Literatur« foran anførte Skrift S. 67 har sluttet sig) har med urette antaget Worms norske Runekalender for engelsk⁴⁾.

1) Se Professor Geelmuydens Henvisning ovenfor (S. 485) til Rudbecks *Atlantica*. Jfr. ogsaa Liljegren, *Run-Lära* S. 197 ff. og *Run-Urkunder* S. 266 ff. Worm (*Fasti Danici* ed. II, p. 69) sammenstiller de forskellige Tegn for Gyldentallene i de gamle Runekalendere; ingen af disse Tegn viser nogen Lighed med de i denne Kalender forekommende.

2) Jfr. Rune-Indskriften paa Ringen i Forsa Kirke S. 41.

3) En saadan Omflytning forekommer (mulig ved svensk Indflydelse) i Indskriften paa den af Aslak arbejdede Sten paa Tose i Smaalenene. Her er sidste Ord i Rækken *uer*, og for sig staar *sici*. Disse 7 Runer skal efter min Formodning læses umiddelbart efter *gerpe mik* som *uer sic* »over sig«.

4) Stephens (*Run. Mon.* II 868) siger: »What distinguishes this piece is, that, seemingly from its great age and having been made in *England*, it has preserved in the outer or lower lines several of the olden Runes.« Den af Stephens her udtalte Mening, at Runerne skulde være engelske og at denne Runekalender skulde være gjort i England, kan ikke forliges med hele min Udvikling i det foregaaende og er derfor efter min Mening feilagtig.

Finn Magnusen (*K. Danske Vid. Selsk. Afhandl.* VI S. 634) mener, at de yderste Rækker er meget ældre end de andre, »da de deels paa mange Steder synes at have været utydelige og udslidte, og deels ere blevne overstregede af de lange Streger, som udgjøre de nordiske Indskrifter [o: Dagbogstavernes] Indfatning.« Denne F. Magnusens Mening synes af flere Grunde umulig at kunne være rigtig. Hans Tydning af endel Runer i »c« (S. 635) er værdiløs.